

Univerzita ako zdroj vzdelanosti

prof. RNDr. Ján Pišút, DrSc.

Na všetkých školách a čiastočne aj na našej alma mater je dnes „blbá nálada“ ako bol povedal Václav Havel v inom kontexte. Chcel by som sa preto trochu ospravedlniť za to, že budem hovoriť aj o veciach, s ktorými by sme aj v tejto situácii mali, podľa môjho názoru, zaoberať a ktoré by si vyžadovali kus práce. Ale chcel by som hovoriť aj o tom, čo by mohlo túto náladu trochu zmeniť.

Hovorí sa a je to aj v istom zmysle pravda, že škola je obrazom spoločnosti. U nás dnes o spoločnosti ako takej vlastne ani nemožno hovoriť. Časť spoločnosti podniká, je aktívna a darí sa jej, časť spoločnosti sa spolieha výlučne na podporu štátu a je v problémoch. Domnievam sa, že by bolo lepšie, keby naša alma mater bola viac podobná tej prvej.

Budem hovoriť o nasledujúcich veciach:

1. Vzdelávanie v rýchlo sa meniacom svete
2. Súčasný trendy vo vzdelávaní
3. Práca Komisie VR UK pre analýzu a hodnotenie vzdelávania
4. Príprava budúcich učiteľov
5. Priority a ciele vzdelávania

Vzdelávanie v rýchlo sa meniacom svete

Svet, v ktorom žijeme sa rýchlo mení, možno rýchlejšie ako si uvedomujeme. Začiatkom 19. storočia pracovalo okolo 3/4 obyvateľov európskych štátov v poľnohospodárstve, dnes je to už len niekoľko percent. V polovici minulého storočia začal rapídne rásť počet ľudí zamestnaných v priemysle, v našom storočí sa ustálil a začal rásť počet ľudí pracujúcich v službách. Dnes prudko rastie počet ľudí zaoberajúcich sa zhromažďovaním a analýzou informácií. Život v domácnosti sa tiež rýchlo mení. Práčky a chladničky sa objavili vo väčšom počte mestských domácností až v šesťdesiatych rokoch, o niečo neskôr prišli televízory a dnes prichádzajú aj počítače s e-mailom a Internetom.

Obrovské pokroky sa dosiahli vo všetkých vedeckých disciplínach i v technológii. Ľudia už pristáli na Mesiaci, na Marse zatiaľ pristáli len sondy, ale čoskoro pristanú zrejme aj ľudia. Prvé počítače sa u nás začali používať koncom 50-tych a začiatkom 60-tych rokov, v 80-tych rokoch prišli osobné počítače a ich rýchlosť a pamäť neustále rastie ohromujúcim tempom. V tomto desaťročí prišiel Internet. Prístup k informáciám sa dramaticky zväčšil, je to len niekoľko týždňov, čo si môžeme na počítači vyľúkať www.britannica.uk a listovať si v Encyclopedia Britannica. Spomínam to len ako jeden príklad za mnohé, počet databáz a ich obsah rastie neobyčajne rýchlo.

Obrovské pokroky sa dosiahli v medicíne a v biológii – čo ma vzhľadom na môj vek i spôsob života celkom teší. Máme počítačovú tomografiu a máme aj klonovanú Dolly.

Svet sa vďaka novým technológiám i nadnárodným spoločnostiam globalizuje. Na Slovensku síce niektorí ľudia vravia, že svoje si nedáme a cudzie nechceme, ale všetci sa máme o čosi lepšie vďaka tomu, že nadnárodné spoločnosti ako Siemens, Volkswagen, IBM a viaceré ďalšie zamestnávajú našich ľudí, vyrábajú a platia tu dane i vďaka tomu, že pobočky zahraničných bánk poskytujú úvery našim podnikateľom i vďaka tomu, že slovenská vláda i podniky si mohli požičať zo zahraničia – aj keď sme tie výšky úverov asi trochu prehnali.

Všeobecná a veľká rýchlosť zmien i rastúca globalizácia má samozrejme dopad aj na vzdelávanie, ktorým sa mladí ľudia pripravujú na život v spoločnosti. Ľudia s klasickým vzdelaním hovorili: „non scholae sed vitae discimus“. Problém je však v tom, že nevieme podrobne, ako ten život, spoločnosť a práca v nej budú o dajakých 20 rokov vyzerieť.

Keď pred 40 rokmi nastúpil maturant ako poštový úradník, očakával on sám, i jeho učiteľia, že bude robiť viac menej rovnakú prácu a bude žiť vo viac menej rovnakej spoločnosti až do penzie. Podobne veci vnímal absolvent vysokej školy, ktorý nastupoval na miesto učiteľa, manažéra, ekonóma, lekára, či právnik a vnímali to tak i jeho učiteľia.

Poštovní úradníci už pracujú s počítačmi a budú prechádzať z jedného systému na druhý, podmienky práce ekonómov i právnikov sa menia novými zákonmi i novým prostredím a keď pôjdu do penzie bude ich práca vyzerieť inak ako keď nastupovali. Pravdepodobne budú viackrát za život meniť zamestnanie a zamestnávateľa. A aj keby sa absolvent chcel tým neustálym zmenám vyhnúť, napríklad tak, že by zostal pôsobiť ako učiteľ na Univerzite Komenského, aj tak sa mu to nepodarí a bude musieť

– rovnako ako tí ostatní – celý život učiť nové a nové veci a pracovať nejaký čas na stážach v a pobytoch v zahraničí.

Tým, že nevieme aký bude svet o 20-30 rokov sa vzdelávanie stáva v istom zmysle strelbou na pohyblivý terč a ani ten pohyb nie je celkom známy.

Súčasný trendy vo vzdelávaní

Predpokladám, že Slovensko sa bude v najbližšej budúcnosti približovať k Európskej únii a bude prijímať legislatívu, princípy a stratégie, ktoré sú charakteristické pre vývoj vzdelávacích systémov moderných európskych demokratických štátov, vrátane princípov prijatých EU ako odporúčania pre jednotlivé štáty.

V štátoch EU je vzdelávanie v centre pozornosti vlád a parlamentov a tvrdenie, že „výdavky na vzdelávanie sú tou najlepšou ekonomickou investíciou“ je viac-menej všeobecne prijaté. Dôraz na rozvoj vzdelávania bol napokon súčasťou úspešných volebných kampaní Anthonyho Blaira v Anglicku i Lionela Jospina vo Francúzsku. To sa prejavuje aj na výške príspevkov na vysokoškolské vzdelávanie, ktoré sa pohybuje okolo 2% HDP v škandinávskych krajinách, trochu nižším v ostatných, ale aj to je nepomerne viac ako našich 0,67% v tomto roku a ešte menej v budúcom.

Podľa analýzy World Bank (Knowledge for Development, Oxford University Press, 1999, World Bank, Washington) rastie podiel produktov obsahujúci vysoký obsah poznatkov na svetovom obchode. Pred 20 rokmi to bolo vyše 30%, dnes je to vyše 50%. Podľa toho istého zdroja pre ekonomiku krajiny nie je podstatná úrodná zem alebo surovinové zdroje, ale sú to znalosti ľudí v tejto krajine.

V štátoch EU si tiež plne uvedomujú, že kompetitívnosť ekonomiky je daná technologickou kompetenciou vysoko kvalifikovaných ľudských zdrojov schopných prinášať inovácie. Okrem ekonomického rastu sa vzdelávanie považuje za podstatné pre znižovanie nezamestnanosti a znižovanie spoločenských nerovností.

Neustála zmena a rýchly vývoj technológií i spoločnosti viedlo štáty EU k rozvoju vysokého školstva i k jeho diverzifikácii. Na Slovensku narástol počet študentov na vysokých školách zo zhruba 62 000 v roku 1989/90 na takmer 100 000 v roku 1999, čo je zvýšenie zhruba o 60%. Pričom v období 1976/76 – 1989/90 bol počet študentov zhruba konštantný. Vo Veľkej Británii sa počet študentov od roku 1975/76 do roku 1999 zvýšil o vyše 150% a v Európskej únii v priemere o vyše 120%.

V Európskej únii sa dnes na terciárnom vzdelávaní zúčastňuje takmer 50% zo skupiny 20-24 ročných mladých ľudí, zatiaľ čo u nás je len okolo 20%. Časť rozdielu pochádza z toho, že v EU sa pod terciárnym vzdelávaním rozumie všetko vzdelanie nad sekundárnym, čo zahŕňa štúdium na „Fachhochschulen“ (vysoké odborné školy), bakalárske štúdium a pod. Rast počtu študentov v terciárnom štúdiu je dramatický, napr. vo Fínsku sa v určitej forme terciárneho štúdia vzdeláva takmer 70% z danej vekovej skupiny.

Na prvý pohľad sa zdá, že sme tu v pasci. Na jednej strane máme slabú ekonomiku, ktorá ako to vyzerá z vládnej politiky, reprezentovanej oveľa jasnejšie rozpočtom ako programovým vyhlásením „neumožňuje“ dať na VŠ viac a na druhej strane nemôžeme dobiehať štáty EU, ak nebudeme mať viac vzdelaných ľudí.

U nás je to ešte vážnejšie v tom, že rozvinutá demokracia, ako sa zdá, vyžaduje istý stupeň vzdelanosti obyvateľstva z politického hľadiska. Ak sa pozrieme napríklad na nedávne sociologické prieskumy o tom, či zmeny v novembri 1989 považuje respondent za nutné, sa ukázalo, že percento kladných odpovedí rástlo s dosiahnutým stupňom vzdelania.

Pozrime sa na to v nasledujúcej tabuľke, prevzatej z výskumu Inštitútu pre verejné otázky z októbra 1999.

Otázka bola postavená takto: Od novembra 1989 uplynulo desať rokov. Zamyslíte sa, prosím nad politickým režimom a ekonomikou pred rokom 1989. Do akej miery ich bolo potrebné meniť?

	% zástancov zásadných zmien	
	politického režimu	ekonomiky
Základné vzdelanie	29	18
Stredoškolské bez maturity	40	27
Stredoškolské s maturitou	52	36
Vysokoškolské	74	53

Výsledky sú natoľko presvedčivé, že ich snáď ani netreba podrobne komentovať. Určite by však bolo zaujímavé vedieť, ktoré faktory to spôsobili. Domnievam sa, že najmä pri mladých absolventoch, ktorí november 1989 mohli prediskutovať so svojimi spolužiakmi to boli práve tieto diskusie a vyššie sledovanie politického diania a uvažovania o ňom.

Podobne analýza volebných výsledkov z volieb v r.1994 a 1998 ukázala, že percento ľudí, voliacich strany, ktoré by v štátoch EU patrili na okraj politického života, podstatne klesalo s rastúcim vzdelaním a klesajúcim vekom. Mladí a vzdelaní ľudia volili strany ktoré by mohli patriť k hlavným zložkám politického spektra aj v krajinách EU. Z tohoto hľadiska je jedno či s ľavicovou, stredovou, liberálnou alebo pravicovou orientáciou.

Pred prípravou prednášky som si znova prečítal niektoré staršie aj novšie materiály UNESCO o vzdelávaní na vysokých školách. Je ich viacero, spomeniem aspoň správy:

- Edgar Faure: Learning to be: The World of Education Today and Tomorrow, UNESCO, 1972,
- Jacques Delors: Learning: The Treasure Within, UNESCO, 1995
- World Declaration on Higher Education, čo sú závery prijaté na World Conference on Higher Education in the 21st Century: Vision and Action, Paris, 1998

Keď sa zamýšľame nad sumárom ich myšlienok a odporúčaní, vidí sa mi, že jedna časť je múdrou reakciou na potreby vzdelávania v rýchlo sa meniacom svete, na tendencie globalizácie, na obrovský nárast poznatkov, na rast možností poskytovaných novými informačnými technológiami, na potreby prípravy mladých ľudí na život v demokratickej spoločnosti, na hroziace ekologické problémy, na nezmenšujúci sa rozdiel medzi bohatými a chudobnými krajinami a na potrebu boja s nezamestnanosťou. Táto časť je nová, lebo tieto problémy sú nové.

Nebudem sa tu snažiť citovať uvedené správy presne a skôr sa pokúsim povedať svojimi slovami ako im rozumiem.

Druhá časť by sa dala nazvať „dlhodobé pedagogické problémy“, ktorých formulácie a návrhy na riešenia možno nájsť už v Sokratových dialógoch, v prácach Komenského a ďalších majstrov didaktiky, rovnako ako vo vyjadreniach klasikov fyziky. Domnievam sa, že problémy a návrhy na ich riešenie, obsiahnuté v citovaných správach môžeme zhrnúť zhruba následovne:

V rýchlo sa meniacom svete, v ktorom každý šiesty zamestnanec mení v priebehu roka zamestnanie a každý ôsmy aj odvetvie svojej práce (údaje z EÚ), nie je efektívne zameriavať sa na rozsah znalostí a už vôbec nie na namemorované poznatky. Je oveľa efektívnejšie zamerať sa na rozvoj schopností študenta, čo bude v mnohých prípadoch vyžadovať podstatné zmeny v obsahu i metódach vyučovania. Ak by sme teda to, k čomu štúdium vedie rozdelili do skupín

- deklaratívne poznatky, teda poznatky, ktoré študent vie zopakovať, ale nemusí im hlbšie rozumieť a nemusí ich vedieť použiť,
- operatívne poznatky a porozumenie, teda poznatky, ktorým študent hlbšie rozumie a vie ich použiť pri riešení problémov,
- osvojenie si metód a zručností používaných v práci v danej oblasti,
- získanie komunikačných schopností a schopností pracovať v tíme,
- nadobudnutie schopností vyhľadávať a spracúvať informácie s využitím moderných komunikačných schopností a Internetu,
- rozvoj osobných vlastností a nadobudnutie nových postojov ako tvorivosť, postoj riešiteľa problémov, samostatnosť, kritické myslenie či zmysel pre humor,
- schopnosť orientovať sa v nových – dovtedy neznámych situáciách, schopnosť prijímať rozhodnutia a niesť za ne zodpovednosť,
- všeobecné vzdelanie o tom ako funguje demokratická spoločnosť, kultúra, hodnoty,

potom najmenej dôležité z toho všetkého sú práve tie deklaratívne znalosti, na ktorých často spočíva väčšina štúdiá. Vzhľadom na časté inovácie v práci, na časté zmeny zamestnania a vzhľadom na rýchly rozvoj informačných technológií je nutné, aby bol študent pri opúšťaní univerzity schopný nadobúdať samostatne (alebo v rôznych formách vzdelávania) nové poznatky, teda aby bol schopný učiť sa učiť. Táto potreba neustáleho učenia sa novým veciam vedie ku koncepcii neustále sa učiacej spoločnosti (learning society), v ktorej sa vzdelávanie nekončí absolvovaním univerzity, ale pokračuje individuálnym štúdiom, alebo účasťou na kratších i dlhších kurzoch usporiadaných v rôznych formách vzdelávacími inštitúciami vrátane univerzít. Na všetkých typoch škôl, v zahraničí aj u nás, sa používajú formy štúdiá, ktoré rozvíjajú to dôležité. Vždy sú to tie formy, ktoré podporujú samostatnú prácu študenta: prípadové štúdie (case studies), študentské súťaže, projekty (na všetkých stupňoch škôl), súťaže rôznych olym-

piád atď. Takéto formy tiež umožňujú študentom, aby sa zapojili do tých foriem práce, ktoré im najviac vyhovujú a ktoré umožňujú rozvíjať ich osobitný talent.

Dovolím si uviesť ešte niekoľko citátov o vzdelávaní od klasikov fyziky Albert Einstein: "Nestačí vzdelat' človeka v nejakom špeciálnom odbore . Tým sa z neho síce stane niečo ako použiteľný stroj, ale nie plnohodnotná osobnosť. Záleží na tom, aby si osvojil zmysel pre to, čo je hodné úsilia. Musí sa mu dostať živého citu pre to, čo je krásne a čo je mravne dobré. Inak svojim špecializovaným umom bude skôr pripomínať dobre cvičeného psa ako harmonicky rozvinutého tvora. Musí sa naučiť rozumieť pohnútkam ľudí, ich ilúziám a trápeniam, aby sa dobral správneho postoja voči jednotlivým blíznym a voči pospolitosti. Tieto cenné schopnosti sprostredkúva mladým generáciám osobný styk s vyučujúcimi a nie – aspoň v tom hlavnom – nejaké texty ...Prehnané zdôrazňovanie súťaživosti a predčasná špecializácia riadiaca sa len a len hľadiskom bezprostrednej užitočnosti usmrcuje ducha, od ktorého závisí všetka kultúrnosť a tým napokon aj rast všetkých špeciálnych vedných odborov. Podstatou akejkolvek výchovy, ak má mať cenu, je aj to, že u mladého človeka rozvíja samostatné kritické myslenie, a takýto rozvoj je vždy ohrozovaný akýmkoľvek preťažovaním vedomosťami ...Preťažovanie nutne vedie k povrchnosti a k nekultúrnosti. Vyučovanie má byť také, aby to, čo sa študentom predkladá, chápali ako cenný dar a nie ako čosi povinné, čo im má pokaziť dobrú náladu."

Max Planck: „... škola nemá žiakov učiť remeselnej rutine, ale dôslednému mysleniu.“

Práca komisie Vedeckej rady UK pre hodnotenie úrovne vzdelávacej činnosti

Komisia vznikla uznesením VR UK v minulom roku na základe novely zákona 172/90 blahej pamäti a v tomto bode je novela vcelku rozumná. Komisia pracovala v zložení: doc. Rudolf Hyrdel a doc. Dušan Meško, JLF UK Martin, doc. Anna Holomáňová a doc. Vladimír Javorka, LF UK, doc. J. Seginko, FaF UK, prof. Ján Perhács, CSc., FiF UK, doc. Dušan Leška, FTVŠ UK, doc. Vladimír Čečot, PRAF UK, doc. Zuzana Kolláriková, PDF UK, doc. Pavol Korec, PRIF UK, doc. Michal Greguš, FM UK, doc. Milan Medveď MFF UK a mal som tú česť a potešenie byť jej predsedom. V januári tohto roku komisia predložila svoju správu.

Cieľom práce komisie bolo:

- Spolupracovať s komisiami poverenými hodnotením úrovne vzdelávania na jednotlivých fakultách. Vzhľadom na to, že podľa zákona je pedagogický proces v kompetencii fakulty a dekana, komisia VR UK musí spolupracovať s fakultami a môže mať len tie informácie, ktoré jej fakulty poskytnú.
- Získanie prehľadu o formuláciách cieľov vzdelávania na jednotlivých fakultách a študijných zameraniach.
- Získanie prehľadu o spôsoboch hodnotenia úrovne vzdelávania na jednotlivých fakultách zo strany študentov.
- Získanie prehľad o hodnotení vzdelávacej činnosti absolventmi a ich zamestnávateľmi.
- Podat' odporúčania Vedeckej rade UK.

Správa poskytuje prehľad o tom ako sú na jednotlivých fakultách, zameraniach aj v predmetoch formulované ciele vzdelávania a to, ako sa na fakultách hodnotí kvalita vzdelávania. Dnes by som chcel výsledky práce komisie spomenúť len veľmi stručne a kvalitatívne.

Všetky fakulty majú tak či onak formulované ciele vzdelávania, niekedy ako „profil absolventa“, niekedy ako „ciele vzdelávania“. Na niektorých fakultách existujú aj ciele vzdelávania v jednotlivých predmetoch. V niektorých, skôr výnimočných prípadoch, napríklad na Pedagogickej fakulte UK sú v tom explicitne zahrnuté aj nekognitívne ciele. A ako ukazujú vyššie spomínané materiály UNESCO, práve tieto ciele sa dnes stávajú dôležitejšími. Domnievam sa však, že tieto ciele by sme mali formulovať oveľa podrobnejšie a to sa týka aj univerzity ako celku. K tomu sa ešte vrátim.

Odporúčania komisie

Domnievame sa, že na formuláciu cieľov vzdelávania (či profilov absolventov) a základných koncepčných dokumentov je vhodná doba, vzhľadom na to, že na UK bude v najbližšej budúcnosti zavedený kreditový systém štúdia. Pritom sa vo viacerých študijných smeroch a špecializáciách usku-

točnia zmeny v študijných programoch a tieto zmeny by už mali vychádzať z nových alebo upresnených koncepcií.

Komisia odporúča:

- Formulovať ciele vzdelávania na UK v troch rovinách. V prvej, najvšeobecnejšej rovine, štúdium na Univerzite Komenského má pripravovať poslucháčov pre život v demokratickej spoločnosti, má rozvíjať ich duševné, komunikačné a tvorivé schopnosti, schopnosti získavať informácie a hodnotiť ich, zvyšovať samostatnosť, motiváciu a iniciatívu poslucháčov a umožňovať ich všeobecný kultúrny rozvoj. Odporúčame klásť dôraz na humanizáciu štúdia, a na to aby absolventi boli sociálne kompetentnými osobnosťami. V druhej rovine odporúčame zdôrazniť, že Univerzita Komenského kladie dôraz na univerzálnosť a otvorenosť univerzity a umožňuje poslucháčom získavať, hoci v obmedzenej miere, poznatky a informácie aj z iných odborov ako je hlavný odbor či zameranie študenta. V tretej rovine odporúčame zdôrazniť, že UK pripravuje študentov na výkon povolania tým, že im poskytuje poznatky na súčasnej úrovni poznania a umožňuje im získať potrebné zručnosti. Tento bod majú všetky fakulty zachytený v existujúcich cieľoch vzdelávania alebo v profiloch absolventov.
- Odporúčame posilnenie spätnej väzby so študentmi a absolventmi fakúlt a univerzity. Na viacerých fakultách UK sú učitelia hodnotení študentmi a na niektorých fakultách sa po hodnoteniach usporadúvajú besedy so študentmi.
- Odporúčame uskutočniť sociologický prieskum uplatnenia absolventov. V zahraničí existujú nezávislé agentúry, ktoré analyzujú úspešnosť absolventov jednotlivých zameraní, ich nástupné platy a ďalšie parametre a na tomto základe urobia poradie ("rating") fakúlt a ich študijných zameraní.
- Odporúčame zaviesť niektoré platené formy štúdia. Tento návrh bol podporený väčšinou členov našej komisie. Jeho uskutočnenie by si vyžiadalo niektoré úpravy v existujúcej legislatíve – je ale faktom, že niektoré vysoké školy to už dnes robia. Správa obsahuje aj odhad potrebných poplatkov za takúto formu štúdia: je to asi 6.000 – 8.000 Sk za semester.
- Odporúčame usporiadať fakultné semináre o spôsoboch hodnotenia úrovne vzdelávania a o formulácii cieľov vzdelávania. Mimochodom, pred časom som bol na prednáške, kde sa hovorilo aj o tom, aký je rozdiel medzi príslušníkom inteligencie a intelektuálom. Podľa rečníka, intelektuál je samorefektujúci inteligent, teda inteligent, ktorý aj uvažuje o svojej práci. Domnievam sa, že by sme aj my, učitelia mali byť intelektuálmi. Semináre by samozrejme boli nepovinné a radšej komorné ako masové.
- Odporúčame usporiadať diskusie o problém úniku najlepších absolventov niektorých zameraní (napr. informatika a iné) z VŠ a vedy do podstatne lepšie honorovaných zamestnaní. Podobne odporúčame analyzovať aj ich únik do zahraničia. Pán rektor nedávno inicioval spoluprácu s pánom primátorom v otázke bytov pre mladých učiteľov a vedcov a možno sa niečo podarí. Sotva nájdeme ľahké riešenie tohto problému, ale je tak vážny, že by sme sa mali snažiť.
- Odporúčame v tejto najvyššej rovine cieľov vzdelávania venovať pozornosť aj vzťahu učiteľov a študentov.

Príprava budúcich učiteľov

Mnohí z našich absolventov budú učiteľmi základných a stredných škôl, mnohí budú učiteľmi na vysokých školách, vrátane UK. Je smutnou skutočnosťou, že profesia učiteľa na strednej či základnej škole je dnes veľmi málo atraktívna a mnoho absolventov učiteľského štúdia odchádza pracovať inde. Nedávno sme si robili malý prieskum u budúcich učiteľov fyziky a matematiky a zistili sme, že len polovica z nich mieni ísť učiť. Hlavná príčina je jednoduchá. Výdavky na školstvo a vedy sú u nás len 3,7% HDP, kým v západnej Európe – najradšej by som povedal „v civilizovanej Európe“ je to okolo 6%. Platy učiteľov sú „tam“ o 60% vyššie ako HDP na hlavu, zatiaľ čo u nás sú zhruba rovné HDP na hlavu. Takáto situácia však nemôže trvať dlho, pretože by to viedlo k rozpadu školstva.

Domnievam sa, že napriek súčasnej situácii musíme stále považovať prípravu učiteľov za jednu z našich najvážnejších priorít. Príprava budúcich učiteľov má aj jeden špecifický aspekt. Všetci si dobre uvedomujeme ono biblické a možno až starozákonné: „Nerob bližnemu svojmu to, čo nechceš aby bolo urobené tebe“, alebo v aktívnej forme „Rob bližnemu svojmu to, čo chceš aby bolo urobené tebe“. Pre prípravu učiteľov platí toto tvrdenie len v trocha obmenenom tvare: „Nerob budúcemu učiteľovi to, čo nechceš aby bolo urobené tvojim deťom a vnukom“ alebo v aktívnej forme: „Rob budúcemu učiteľovi to, čo chceš aby bolo urobené tvojim deťom a vnukom“.

Modelom pre vzťah budúcich učiteľov k ich žiakom a študentom bude ten vzťah, ktorý zažili počas svojich štúdií vrátane štúdia na UK. Ak chceme, aby tento vzťah nebol neprimerane autoritatívny - a to bude v blízkej budúcnosti neefektívne - je potrebné, aby naše vzťahy k študentom neboli autoritatívne, ale založené na spolupráci a empatii. Mimochodom, lekári skladajú Hippokratovu prísahu, ktorá má svoju váhu, význam a dôležitosť. Nemali by aj budúci učelia, alebo absolventi UK skladat' aj „Komenského prísahu“ (či Sokratovu)? Dnes existuje veľa dokumentov, dotýkajúcich sa práv dieťaťa, pedagógovia a psychológovia vedia veľa o tom, čo dobrého i zlého môže učiteľ spôsobiť dieťaťu a domnievam sa, že je to formulovateľné.

Všetko, čo som vyššie hovoril o potrebe výsledkov univerzitného vzdelávania pre našich poslucháčov, teda o potrebe zväčšovať nielen rozsah poznatkov, ktoré majú absorbovať, ale aj o rozvoji ich schopností komunikácie, ovládania moderných komunikačných technológií, rozvíjania ich empatie, schopnosti neustále sa učiť platí o príprave učiteľov ešte viac ako o našich ostatných poslucháčov.

Priority a ciele vzdelávania

Domnievam sa, že za jednu z našich hlavných priorít treba považovať zamýšľanie sa nad formami a kvalitou vzdelávania, ktoré poskytujeme našim poslucháčom. Toto by – aj v súvislosti so zavádzaným kreditovým systémom na UK malo viesť k zlepšeniu vzdelávania našich poslucháčov, k rozvoju ich talentu, osobnostných a morálnych vlastností a hodnotových kritérií.

Všetko to k čomu by to malo viesť možno nájsť vo vyššie spomínaných dokumentoch UNESCO. U nás sa dnes pracuje na materiáli Ministerstva školstva, ktorý sa bude volať Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike. Návrh ešte prejde rôznymi úpravami vrátane verejnej diskusie a bude modifikovaný, ale zdá sa, že bude plne kompatibilný so súčasnými trendmi vo vzdelávaní v krajinách EU spomínanými vyššie.

Samozrejme, tento materiál bude napísaný vo všeobecnej rovine a fakulty a jednotliví vyučujúci – ak budú chcieť – budú musieť „duch“ takéhoto materiálu, alebo „duch súčasných európskych trendov vo vzdelávaní“ vteliť do svojich prednášok, seminárov, cvičení a laboratórnych prác, alebo – čo bude asi niekedy potrebné – do iných foriem vzdelávania, ktoré budú zavedené.

Dovoľte mi teraz prezentovať jednu víziu. Jej prvou časťou je podrobnejšie rozpracovanie poslania UK v oblasti vzdelávania. V súčasnosti sa v „Poslaní UK“ ako strategické ciele uvádza:

- Trvalo udržiavať a rozvíjať svoju identitu vedeckej a vzdelávacej ustanovizne najvyššej medzinárodnej úrovne,
- Vytvárať vynikajúce podmienky pre vzdelávanie podporou štúdia v širokom spektre študijných odborov,
- Pripravovať svojich absolventov tak, aby reprezentovali nielen najvyšší stupeň osobnej a profesionálnej kvality, ale i ľudskosti a humanizmu,
- Zlepšovať vedecké a kultúrne výhľady spoločnosti ako aj jej hospodársku prosperitu

Možno sa sem dá zahrnúť všetko to, čo sa dnes rozumie pod modernými trendmi vysokoškolského a možno by bolo dobre, keby sme sa nad tým zamysleli a pokúsili sa to naformulovať podrobnejšie.

Domnievam sa, že by bolo tiež dobre, keby sa niečo takéto objavilo v „Poslaniach jednotlivých fakúlt“ – samozrejme je to vec fakúlt samotných. A potom by sa to malo objaviť v explicitne formulovaných cieľoch jednotlivých predmetov, kde by už malo byť explicitne povedané čím sa budú rozvíjať určité schopnosti, talent a osobnostné črty študenta.

Áno, keď som sa snažil predstaviť si ako by toto vyzeralo napríklad na prednáškach a cvičeniach z kvantovej mechaniky, čo prednášam sám, hneď som zistil, že to nebude vôbec jednoduché.

Politici, najmä v období blížiacich sa volieb hovoria o zmluvách s občanmi danej krajiny. No, nebudem to komentovať. Ale domnievam sa, že by malo v budúcnosti existovať niečo ako zmluva so študentom. Pri zápise študent vstupuje do istého vzťahu so školou a so štátom, ktorý hradí náklady na jeho štúdium, alebo aspoň podstatnú časť z nich. A podľa klasického „Clara pacta boni amici“ bolo by dobre, keby to k čomu sa škola zaväzuje boli jasne formulované – rovnako ako záväzky zo strany študenta. A keď mu povieme, že mu poskytneme možnosť, aby sa rozvíjalo jeho to, či ono, a povieme mu aj pri čom konkrétne sa to bude rozvíjať a čo to od neho bude vyžadovať budú „Clara pacta“ na stole.

Niekoľko vecí je ale jasných od začiatku. Ak budeme chcieť, aby študenti boli aktívnejší a bez toho im nič nerozvinieme, bude sa treba zamýšľať nad redukciou rozsahu. Ono je to trochu ako s bagrovaním. Buď v danom čase bagrujeme plytko na veľkej ploche alebo hlbšie na menšej.

V tejto súvislosti si bude potrebné premyslieť aj vzťah medzi rozsahom bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia. Zdá sa mi, že sa často snažíme zahrnúť už do magisterského štúdia to, čo by skôr patrilo do doktorandského.

Uvedomujem si, že na všetko takéto sú potrebné peniaze. Nie je možné žiadať od učiteľa, aby zadarmo prerábал svoj kurz, cvičenia a semináre. Domnievam sa však, že prostriedky na to, by bolo možné a aj žiaduce získať tým, na čo sme odborníci – teda poskytovaním vzdelávania za úplatu. Zavedenie štúdia za úplatu úplne čistým spôsobom si vyžaduje zmenu legislatívy. Stačilo by mať v novele zákona vetu, ktorá by hovorilo zhruba toto: Po vyjadrení akreditačnej komisie a súhlase MŠ SR môže vysoká škola alebo fakulta vysokej školy organizovať večerné, víkendové alebo iné formy štúdia za úplatu. Tieto možnosti zahŕňajú aj štúdium uskutočňované mimo sídla vysokej školy. Poplatky za štúdium ostávajú vysokej škole na jej rozvoj. Výšku poplatkov a ich použitie schvaľuje MŠ SR.

Ďalej by sa univerzita zaviazala, že

- a. úroveň bakalárskych či magisterských skúšok bude na večernom či inom štúdiu rovnaká ako na riadnom štúdiu,
- b. UK zachová počty študentov v riadnom neplatenom štúdiu, alebo - na základe dohody uzatvorenej s MŠ SR – ich o niečo zvýši.

Takáto forma „večerného“ alebo víkendového štúdia by mohla byť prijateľná pre študentov, UK a jej učiteľov aj pre MŠ SR. Pre formy štúdia organizované mimo Bratislavy, napríklad v priestoroch prenajatých strednou školou v danom meste, by celkové náklady na štúdium (vrátane ubytovania a stravy) mohli byť z hľadiska študentov rovnaké, alebo nižšie ako na neplatenom štúdiu v Bratislave. To, či sa má alebo nemá zaviesť plošný poplatok za štúdium, tak ako to bolo nedávno zavedené napr. v Anglicku je iná otázka.

Odhad nákladov na večerné bakalárske štúdium na UK.

Predstavme si, že štúdium by bolo organizované v skupinách po 20 študentov, pričom by obsahovalo výučbu (vrátane cvičení a prípadných praktík) v rozsahu 40 hodín na mesiac, teda 120 hodín na semester. Honorár vyučujúceho by bol 400 Sk na vyučovaciu hodinu a ďalších 400 Sk na dodatočné náklady pre fakultu a pre UK. Celkové náklady na štúdium by boli $120 \times 800 \text{ Sk} = 96\,000 \text{ Sk}$. Na jedného študenta $96\,000 \text{ Sk} : 20 = 4\,800 \text{ Sk}$. K tomu by ešte pribudli dane (závislé od podrobností prijatej legislatívnej úpravy) a nejaké ďalšie náklady. Realistický odhad na celkové náklady na študenta by potom bol okolo 6 000 – 8 000 Sk na študenta za semester.

Ďalej by univerzita mohla získavať prostriedky usporadúvaním rôznych kratších či dlhších kurzov a školení. Ak sa situácia bude vyvíjať podobne ako v zahraničí záujem tu bude. Aj tu je však potrebné aby legislatíva umožnila VŠ ponechať si prostriedky a použiť ich na svoj rozvoj.

Takouto diverzifikáciou vzdelávania, rastom počtu študentov a účastníkov rôznych kurzov a školení spolu s novo formulovanými cieľmi vzdelávania a ich uskutočňovaním by sa zvýšila úloha Univerzity Komenského ako centra vzdelanosti.

Ďakujem Vám za pozornosť a ďakujem aj Prof. Ladislavovi Kováčovi, ktorý ma na túto prednášku uhovoril.

Prof. RNDr. Ján Pišút, DrSc.

Prednáška odznela v cykle profesorských prednášok v Aule UK 24.11.1999